

MIHAI CIMPOI

Institutul de Filologie
(Chișinău)

LIMBA ROMÂNĂ, „CASĂ A FIINȚEI NOASTRE”*

Abstract

In this study the author examines Eminescu's opinions about language. They are very close to those of Martin Heidegger: a language is the „refuge” of Being, giving us the certainty that belongs to a people creating history: „we are not the masters of a language, but language is our master”. The poet makes an essential utterance of Being. The article makes references to arguments provided by Eugeniu Coseriu who claims that there is no „Moldovan language”, distinct from the Romanian language. The author presents the situation of the Romanian language in the Bessarabian area both in the past and present.

I. „Locul de adăpost al ființei”

De ce – iarăși – o conferință despre limba română, de ce această reluare de discuție – teoretică, dar și cu aplicare sociolingvistică – despre limba pe care o vorbim și în care scriem în spațiul nostru moldavo-basarabean, de ce până și Imnul de Stat reproduce textul celebrului poem al lui Alexie Mateevici (în felul acesta constatăm – iată – că cel mai inspirat poem consacrat limbii noastre aparține *unui basarabean*), de ce mor încă poeți pentru ea, lăsând testamentar, precum Grigore Vieru, grija pentru „creșterea limbii românești” (Ienăchiță Văcărescu).

De ce?

Întrebarea se încarcă iarăși de o sporită semnificație reactualizatoare de cauzalul, de asemenea sporit, *Fiindcă...*

Să încercăm să descifrăm această legătură de subordonare, gândindu-ne mai cu seamă la pluralul ei: „legături de subordonare”.

Să intrăm, mai întâi, în domeniul filosofic al problemei dezbătute, lămurind astfel și prezența în titlul conferinței a acestei sintagme ce pare o ciudățenie metaforică, un trop: „casă a ființei noastre”.

Grație acestei definiții a ceea ce este limba – nu sub aspectul elementar al vorbirii, al „limbajului unei comunități umane istoricește constituită, alcătuit din structură gramaticală, lexicală și fonetică proprie”, ca „limbă naturală”, precum fixează toate DEX-urile – ci sub aspect profund ontologic, Eminescu și Heidegger se întâlnesc la o distanță de aproape o sută de ani. (L-o fi citit autorul tratatului *Ființă și timp* pe Eminescu, l-o fi informat „studentul” său Noica. Or, de ce să ne punem altfel de întrebări când intuiția lucra sigur în firea amândurora?)

* Conferință ținută cu ocazia Zilei Limbii Române în cadrul Academiei de Științe a Moldovei la 31 august 2011.

EMINESCU: „Nu noi suntem stăpânii limbii, ci limba e stăpâna noastră...” (Eminescu, *Fragmentarium*, București, 1981, p. 241).

HEIDEGGER: „Omul se poartă ca și cum el ar fi făuritorul și dascălul limbii, când de fapt ea (subl. în text – *n. n.*) rămâne stăpâna omului. Atunci când acest raport de subordonare se răstoarnă, omul ajunge să urzească ciudate mașinațiuni”; „Limba nu este, de aceea, ceva ce se află în posesia omului, ci invers, ea este acel Ceva ce îl are pe om în poezia sa. Ce anume este omul – suntem un dialog. De când suntem un dialog, de când suntem obiectul unei adresări, de când suntem la nivelul limbii.

Poezia ctitorește ființa. Poezia este limba originară a unui popor. În această limbă survine starea de expunere în ființare, care, astfel, se deschide. Ca împlinire a acelei expunerii, omul este de ordinul istoriei. Limba este temeiul posibilității de istorie și nicidecum o invenție făcută abia în decursul creării istorice de cultură” (Martin Heidegger, *Originea operei de artă*, București, 1982, p. 169).

EMINESCU: „Precum într-un sanctuar reconstituim piatră cu piatră tot ce-a fost înainte – nu după fantezia sau inspirația noastră momentană – ci după ideea în genere și în amănunte – care-a predominat la zidirea sanctuarului – astfel trebuie să ne purtăm cu limba noastră românească. Nu orice inspirație întâmplătoare e un cuvânt de-a ne atinge de această gingașă și frumoasă zidire, în care poate că unele cuvinte aparțin unei arhitecturi vechi dar în ideea ei generală, este însăși floarea sufletului etnic al românimii” (Op. cit., *Ibidem*).

HEIDEGGER: „Limba este domeniul (*templum*), adică locul de adăpost al Ființei. (...) Deoarece limba este locul de adăpost al Ființei, noi ajungem la ființare străbătând neîncetat acest loc de adăpost” (*Ibidem*, p. 252).

Prin urmare: noi ajungem la ființare tot străbătând acest loc de adăpost, *t r ă i n d*, locuind în acest *aici* unde „se întrepătrund pământul și cerul, divinii și muritorii”.

Prin limbă, Poetul realizează o rostire esențială a Ființei. Iată că și nouă ne vine astăzi să o rostim mai ușor, deoarece avem *rost*, atât de potrivit chiar cu *rostul* lucrurilor și care ne dă și derivatul *rostire*, ce presupune azi, după cuceririle din genetică, matematică și metafizică nu numai o articulare a glasurilor și a undelor sonore, ci, așa cum spune Noica, și a celor mute din spectrul electro-magnetic: „Rostirea omului este, dacă e potrivit gândită, solidară cu rostul lucrurilor. La capătul ei, deci, rostirea devine, într-un fel, tăcerea ființei” (Constantin Noica, *Cuvânt împreună despre rostirea românească*, București, 1987, p. 26-27).

Eminescu se mai întâlnește cu Heidegger în modul de a înțelege limba ca *bun suprem*.

EMINESCU: „Această parte netraductibilă a unei limbi formează adevărata zestre de la moși-strămoși, pe când partea traductibilă este comună gândirii omenești în genere. Precum într-un stat ne bucurăm toți de oarecare bunuri, care sunt a tuturor și a nimănui, ulițe, grădini, piețe, tot astfel și în republica limbilor sunt drumuri bătute cari sunt a tuturor – adevărata avere proprie o are însă cineva acasă la sine: iar acasă la dânsa limba românească este o bună gospodină și are multe de toate” (*Ibidem*, p. 241-242).

HEIDEGGER: „Limba este un bun în sens mai originar. Ea dă garanție, adică oferă certitudinea că omul poate *să fie* ca ființă ce aparține Istoriei” (*Ibidem*, p. 297).

Poezia ctitorește Ființa, această ctitorie fiind legată de semnele zeilor, cuvântul poetic rostește „vocea poporului”.

Poetul nostru vorbește, în *Epigonii*, despre sfintele firi vizionare care „au scris o limbă ca un fagure de miere”, semnificația expresiei eminesciene sporind prin comparația descoperită în *Biblia de la București* (1688) și folosită și de Sadoveanu („Fagure de miere cuvintele bune și îndulcirea lor leacul sufletului”), și prin amintirea versului lui Virgilius care se referă la mierea adusă ca ofrandă zeiței Ceres. În același spirit eminescian-heideggerian Mateevici vorbește despre limba noastră ca *limbă sfântă*.

Nu putem, prin urmare, să punem la îndoială această sfințenie și să intervenim cu speculații și aproximări în templul, sanctuarul pe care-l reprezintă.

Coborând adânc în istorie, dăm de o întâmplare semnificativă. M. Pompenius Marcellus aducea un reproș lui Tiberiu, că folosea un cuvânt născocit: ca suveran el putea interveni să se dea drept cetățenie romană oamenilor; în domeniul limbii nu avea dreptul să intervină ca să încetățenească vreun cuvânt.

Or, suveranii noștri s-au tot amestecat în fel și chip, stabilind și rolul de „bunică” pentru așa zisa „limbă moldovenească” în raport cu nepoata ei, „limba română”.

Ași propune, dragi colegi, să nu mai îngăduim această imixtiune a politicului și să nu permitem nici viitorului președinte s-o facă.

Să stabilim odată pentru totdeauna că singurul legislator în acest domeniu, așa cum propune și Vasile Bahnaru, în recenta sa carte *Ascensiunea în descensiunea limbii române*, trebuie să fie Academia de Științe a Moldovei.

II. Ecuția limbă/ identitate

Între limbă și ființă, ființa națională, e un raport de absolută identitate. Într-un articol *România și Austro-Ungaria*, publicat în noiembrie 1876 în *Curierul de Iași*, Eminescu îl stabilește în mod decis: „spirit și limbă sunt aproape identice, iar limbă și naționalitate asemenea”.

Literatura unui popor este prin excelență *națională*. Poezia este după Eliot, cea mai tenace națională.

Conferința lui Thomas Stearns Eliot *Funcția socială a poeziei*, rostită în 1943 la Institutul Anglo-Norvegian și, sub formă extinsă, rostită în public la Paris în 1945, nu este doar o profesiune de credință sau o expunere de program, un manifest estetic: este o prospectare de natură fenomenologică a limbii și limbajului poetic și în special a funcției sociale a acestora, privite într-o interdependență structurală.

Runele și descântecele cu scopurile lor magice sau utilitare, poezia epică ce păstra și transmitea amintirea celor mai importante evenimente istorice, oda pindarică legată de prilejuri sociale, poezia dramatică cu un efect puternic asupra unui număr mare de oameni.

Bineînțeles că poezia trebuie să ne aducă o plăcere estetică, asociată însăși comunicării unei experiențe noi de viață și a unui nou mod de a înțelege, cele ce ne lărgesc conștiința și ne rafinează sensibilitatea.

Eliot vine apoi cu precizarea caracterului local și național absolut al poeziei, pentru că „spre deosebire de celelalte arte, poezia are pentru cei de același neam și aceeași limbă cu poetul o valoare care numai pentru ei o poate avea”.

În acest sens scoatem din demonstrația fenomenologică a lui Eliot o observație profundă care – *more geometrico* – se poate aplica procesului de deznaționalizare metodic dirijat la noi: „Este mai ușor să gândești de cât să simți într-o limbă străină. De aceea nicio artă nu este mai tenace națională decât poezia. Unui popor i se poate lua, i se poate suprima

limba, impunând în școli altă limbă: dar până nu înveți poporul acela să *simtă* (Eliot subliniază cuvântul) în altă limbă, nu o poți deștrădăcina pe cea veche, care va reapărea în poezie, pentru că poezia este glasul sensibilității” (T. S. Eliot, *Eseuri*, București, 1974, p. 94).

Eliot mai precizează că datoria poetului, ca poet „este ca și cum indirectă față de poporul său dar este directă față de *limba* lui pe care trebuie s-o păstreze, apoi s-o îmbogățească și s-o perfecționeze, dat fiind că este o personalitate distinctă de a semenilor săi. Aceasta este deosebirea dintre scriitorul care e doar excentric sau nebun și poetul adevărat” (*Ibidem*, p. 95).

Cei mai mulți nu înțeleg că nu ajunge să te mândrești cu marii scriitori ai neamului, ci să-i pomeniști în câte un discurs politic: ei nu înțeleg că „dacă țara lor nu va continua să dea mari scriitori și mai ales mari poeți, limba se va degrada, cultura însăși se va degrada, și va fi poate absorbită de alta mai puternică” (*Ibidem*, p. 96).

Eliot urmărește spectacolul implacabil al înnoirilor din cadrul limbii, afirmând că nici un poet englez de azi nu poate învăța cum să mânuiască cuvintele fără să-i studieze pe Shakespeare și pe toți cei care, în vremea lor, au înnoit limba.

Este absolut sigur să găsești o *universalitate* a limbii indiferent de *specificitatea* ei în diferite epoci. „Sau măcar ești sigur că o găsești atunci când cultura națională e vie și sănătoasă, fiindcă într-o societate sănătoasă există o neîncetată influență reciprocă și o interacțiune între toate părțile ei. Tocmai asta numesc eu funcția socială a poeziei, în sensul ei cel mai larg: în proporție cu vigoarea și calitatea ei, poezia influențează vorbirea și sensibilitatea întregii națiuni” (*Ibidem*, p. 98).

Despre caracterul național și „patriotic” al actului poetic vorbește și Nichita Stănescu al nostru: „A vorbi despre limba în care gândești, a gândi-gândire nu se poate face decât numai într-o limbă – în cazul nostru a vorbi limba română este ca o duminică. Frumusețea lucrurilor concrete nu poate fi decât exprimată în limba română. Pentru mine iarba se numește iarbă, arborele se numește arbore, malul se numește mal, iar norul se numește nor. Ce patrie minunată este această limbă! (...) Numele patriei este tot patrie. O patrie fără de nume nu este o patrie. Limba română este patria mea” (Nichita Stănescu, *Fiziologia poeziei*, București, 1990, p. 357).

Adrian Păunescu amintea, în discursul său cu ocazia acordării titlului de academician al Academiei de Științe a Moldovei, de ecuația limbă/ identitate, de faptul că fără de limbă „nu ești nimic”.

Solicităm Guvernului să acorde *Premii Naționale* anume în domeniul literaturii și artei, urmând ca altor domenii să li se acorde Premii de stat sau Premii Speciale.

III. Coșeriu: argumentele teoretice supreme

Eugeniu Coșeriu, gigantul lingvisticii mondiale, ne pune pe tapet sub formă de catehism argumentele teoretice supreme.

1. *Din punct de vedere genealogic*, limba română este pur și simplu *latină* sau *latină* în toate aspectele ei „moștenite” sau derivate din cele moștenite și reprezentând structurile ei esențiale.

2. *Din punct de vedere tipologic* limba română corespunde exact tipului lingvistic romanic general (fără franceza modernă).

3. *Din punct de vedere „areal”* limba română cu toate dialectele ei reprezintă o arie autonomă în spațiul lingvistic romanic, fiind *singura reprezentantă a latinității orientale*.

1. Așa-zisa „limbă moldovenească” (ce pur și simplu nu există din punct de vedere geneologic) reprezintă dialectul dacoromân, ceea ce e caracteristic pentru dacoromână, e caracteristică și pentru graiul românesc din Basarabia și Transnistria.

2. *Din punct de vedere tipologic* graiul „basarabean” ține de tipul lingvistic romanic în realizarea românească a acestuia și de subtipul dacoromân.

3. *Din punct de vedere „areal”* graiul basarabean e cuprins în aria dacoromână și a păstrat în ciuda rusificării sistematice proprietățile limbii comune și n-a fost atras într-o altă arie sau subarie lingvistică, el nedespărțindu-se niciodată de limba vorbită în dreapta Prutului.

4. Cei care susțin existența limbii „moldovenești” au confundat criteriul geneologic cu cel „areal” și istoria lingvistică cu istoria politică.

5. Prin impunerea noțiunii de „limbă moldovenească” „s-a urmărit un proces bine dirijat metodologic de deznaționalizare, de „mancurtizare” (după Aitmatov): „*Din punct de vedere politic*, promovarea unei limbi «moldovenești» deosebite de limba română, cu toate urmările pe care le implică, este deci un delict de genocid etnico-cultural, delict nu mai puțin grav decât genocidul rasial, chiar dacă nu implică eliminarea fizică a vorbitorilor, ci numai anularea identității și memoriei lor istorice”.

Concluzia marelui lingvist sună cu tărie apodictică de adevăr absolut: „...A promova sub orice formă o limbă moldovenească deosebită de limba română este, din punct de vedere strict lingvistic, ori o greșală naivă, ori o fraudă științifică; din punct de vedere istoric și practic, e o absurditate și o utopie; din punct de vedere politic, e o anulare a identității etnice și culturale a unui popor și, deci, un act de genocid etnico-cultural” (cit. apud vol. *Limba română este patria mea. Studii. Comunicări. Documente*, selecție și prefață: Alexandru Bantoș; coordonatori: acad. Silviu Berejan, prof. Anatol Ciobanu, prof. Nicolae Măteș, Chișinău, 1996, p. 15-31).

Acest adevăr științific imparabil a fost reconfirmat în cadrul diferitor conferințe, simpozioane, congrese ale filologilor români, ale romaniștilor din întreaga lume, inclusiv din fosta URSS, în intervențiile lui Klaus Haitmann și Raimund Piotrovski, în mesajul dlui Mircea Snegur, Președintele Republicii Moldova, prezentat Parlamentului în ziua de 27 aprilie 1995, în numeroase declarații ale Uniunii Scriitorilor și oamenilor de cultură, în cadrul ședinței lărgite a Prezidiului Academiei de Științe a Moldovei din 9 septembrie 1994 și al Adunării Generale a A.Ș.M. din 28 februarie 1996.

Credem, în finalul acestui compartiment că Eugen Coșeriu ar merita mai mult în contextul grațitudinii noastre: traducerea celor două opere fundamentale ale sale, publicarea unui volum de opere literare și înființarea unei catedre – Catedra Eugeniu Coșeriu.

IV. Eroii, martiri, „paznici de far”

S-a vorbit adesea, și faptul este fixat documentar de istoriile culturale și literare, că omul de cultură și de litere basarabean este/ nu poate să nu fie și un om al Cetății, o figură apostolică.

Există neîndoielnic un *canon basarabean* care presupune (în spiritul lui Horald Bloom) o Artă a Memoriei, un cult al Eumenidelor, al Tradiției și al „cuvântului ce exprimă adevărul” (Eminescu), al Valorilor și Limbii române, care – așa cum spunea Blaga – e poemul originar al unui popor.

Limbii române i s-a construit un adevărat *paladiu*, de felul statuii de lemn a lui Palas Atena, menită să ocrotească spiritul locului și să salveze acest bun suprem.

A fost/și este o perioadă de luptă și rezistență, cu toate formele specifice: exil interior, disidență intelectuală, cultivare rizomică a tradiției (cu tendințe constante de întoarcere la izvoare, la rădăcini, „la Ithaka”), limbaj esopic, dar și atitudini tranșante, neconcesive de declarare a adevărului. Acestea au generat *martiriul basarabean*, trăit și asumat cu întreaga lor ființă și la cele mai înalte cote etice (deontologice, zicem azi), conform datoriei sfinte față de limba română.

Martiriu, conform DEX-urilor, înseamnă „suferință, tortură sau moarte (în chinuri) pe care le îndură cineva pentru convingerile sale; pentru religia sa, martiraj, (*inv.*, „martir”), iar martirologiu, în afară de sensul bisericesc de listă a „martirilor și sfinților”, „listă a celor care au suferit sau au murit pentru o convingere, pentru o cauză”.

„Listă” e, bineînțeles puțin spus. Ar trebui să utilizăm un alt termen, acela de *izvod* (drag lui Blaga) sau de *codice*, un nou *Codex aureus*, în care numele celor care au suferit, au fost torturați și au murit (în chinuri) să fie imprimare cu litere de aur.

Înscrși în aceste Codice se cad cei deportați, maltratați în GULAG cu deosebită bestialitate numai pentru că erau români (și avem în acest sens mărturia autoritară a lui Aleksandr Soljenițân), grupul de scriitori transnistreni care în condiții infernale au păstrat limba română și au pledat pentru alfabetul latin, Petre Ștefănuță, cel care cu temeritate a refuzat să răspundă la interogatoriu în limba rusă și a murit bătut în cap cu propriile cărți scrise românește, Mihail Curicheru, Ioan Sulacov, Pan Halippa, Vasile Țepordei și toți cei imprimați „pe Crucea Comemorativă din fața Uniunii Scriitorilor, Nicolai Costenco, dus în Peninsula Taimâr pentru că a scris într-o «limbă burgheză», adică română, și că a propus, la o întâlnire cu un demnitar sovietic ca „să construim comunismul, dar în limba română”.

Constantin Stere intră în acest Codice, datorită figurii sale de Om-luptător și vieții sale pline precum zicea Ralea „ca a unui aventurier, ca a unui sfânt și ca a unui tiran”, în care a dominat însă aspectul eroic.

Deghizat în personajul său Ion Răutu, răspunde la întrebarea jandarmului Paciewki de ce naționalitate este: „Sunt român”, iar în deportare poartă cu sine două cărți românești aduse prin contrabandă ca să nu uite limba.

De altfel, la 1894, Stere publică, în *Evenimentul literar*, un articol despre unitatea limbii române „vorbită încă din veacul al XV-lea atât în Moldova, cât și în Muntenia și în Transnistria” și despre faptul că „deși masele poporului n-au cules nici una din roadele civilizației și culturii creată de omenire până acum” s-a putut forma „o limbă literară adevărat românească”.

Alături de poetul Nicolae Țurcanu, s-ar cădea s-o includem în acest martiraj pe mama sa, împrumutată pentru faptul că ținea ascunsă după icoană poezii scrise în limba română.

Calitatea de martir se cade să i-o atribuim și lui Grigore Vieru cel puțin pentru cele două testamente ale sale – documente ale slujirii martirizate a limbii lui Eminescu, căreia i-a consacrat poezii, cântece și aforisme și în care vedea *reazemul* (cuvântul e al poetului) ființei noastre (exact în sensul *temeiului* heideggerian și eminescian): „Dacă vom fi nevoiți să părăsim pământul natal cu același ritm, peste vreo 50 de ani s-ar putea să nu se mai vorbească românește pe la noi. Or, tocmai Limba și religia au ținut vie ființa noastră națională de-a lungul veacurilor. Gândindu-mă la asta, am uneori clipe de prăbușire sufletească. Mă ridic însă. Altfel n-aș mai putea scrie”. Dar marele Shakespeare zicea: „Nu este destul întuneric în tot universul ca să stingă lumina unei plâpânde candelă”.

Fie că au fost adevărați martiri, fie că și-au asumat mai modesta funcție de „paznici de far”, scriitori și publiciști, profesori de felul lui Valentin Mândăcanu, Alexandru Gromov, Avram Cotlear, Anatol Ciobanu, mai tinerii citați de Grigore Vieru, Vlad Pohilă și Valentin Guțu au păstrat flacăra sacră a acestei candelă. (*Grigore Vieru – Poetul*, col. „Academica”, Chișinău, 2010, același text în vol. *Taina care mă apără*, Edit Princeps, Iași, 2009, p. 414). La aceștia se cer adăugați profesorii și învățătorii noștri de limba și literatura română (Leonid Colibaba cel care a ținut discursul fulminant de la Congresul III al Scriitorilor, Elena Vasilache, Parfenie Guțu, Petre Bacoș, Veronica Postolache. Martiră ar putea fi considerată însăși *cartea românească* – marginalizată, interzisă, arsă, dată la cuțit. Merită, indiscutabil un monument aparte.

Propunem, la finele acestui compartiment, publicarea unui Codice al martirilor basarabeni ai limbii române și edificarea unui Monument-simbol al Cărții Românești.

V. Un Anti-Codice „De-vina Comedie”

A existat/ și mai există în evoluția/ în ascensiunea în descensiune a limbii române din Basarabia/ Transnistria un aspect tragicomic, determinat de încercările criminale – căci e vorba și de un genocid lingvistic iarăși unic pe mapamond – de inventare a unei „alte” limbi, înstrăinate de matricea stilistică firească – prin impunerea la nivel de stat a unei limbi „norodnice” creată pe baze fals dialectale, traduceri silnice și născociri lexicale la alfabetul chirilic (de fapt rusesc), prin folosire abuzivă de rusisme.

Propunem în acest sens elaborarea unei *Cărți a rușinii* limbii „moldovenești”, în care să intre:

– expresii „trăsnite” din *Cuvântelnicul* lui I. D. Ceban și *Dicționarul moldo-român* al lui V. Stati;

– mostre de transcriere regionalistă moldo-transnistriană;

– invenții lexicale monstruoase de felul „acritură chișetică” (pentru acid), „șinșiancă” (pentru cincinal) „socoteală” (pentru scor) „Unirea Scriitorilor sfatniși moldovenești” (pentru Uniunea scriitorilor sovietici moldoveni) și multe alte asemenea;

– enormități din parlament (știm că Ion Hadârcă are o listă întregă);

– stropșire de limbaj (după cum zicea Ibrăileanu despre Caragiale) de tot felul;

– inadvertențe stilistice, barbarisme, neologisme cu sens deformat. Etc.

În rest, vorba lui Shakespeare, e tăcere. Tăcere în jurul multdiscutatei probleme despre limba română/ „moldovenească”, despre istoria românilor, despre poporul moldovenesc.

E ora, domnilor, a înscăunării definitive și nepolitizate a Adevărului. Suntem români și punctum. Vorbim limba română și punctum. Avem o istorie comună a românilor și punctum.